

Ігор СТЕФАНІВкандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
суб'єктів господарювання і страхування,
Тернопільський національний економічний університет**Богдан ГАЛИН**викладач кафедри податків і фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет**ПРОБЛЕМА ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ І ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ**

Розглянуто п'ять гіпотетичних моделей національної фіскально-бюджетної системи та наслідки впливу обсягів ВВП на наповнення держбюджету та на рівень оподаткування, податкову базу, в цілому. Запропоновано, як оптимальний, стимулювальний тип оподаткування і політику державних видатків на найближчий період економічного і соціального розвитку країни.

Ключові слова: фіскально-бюджетна система, оптимізація системи оподаткування, сукупний дохід (ВВП), рівень оподаткування, податкова база.

Проблема оптимізації системи оподаткування і бюджетного регулювання, розроблення узгодженої стратегії їх реформування в Україні сьогодні стоїть як ніколи гостро: нещодавно прийнятій Податковий кодекс не влаштовує переважно більшість як податкоплатників, так і аналітиків.

Питання і справді неоднозначне: воно, на наш погляд, є ще недостатньо теоретично і аплікативно опрацьованим та аргументованим щодо макроекономічних аспектів й наслідків фіскального регулювання – у дещо специфічних умовах ослабленої шоками і політичними потрясіннями нашої транзитивної економіки. Очевидними також вбачаються впливи сформованих у 90-ті роки ХХ ст. бюрократичних, фінансово-промислових та інших олігархічних груп на прийняття того чи іншого державницького рішення.

Актуальність цієї теми полягає у наявності доволі складної і суперечливої системи оподаткування в Україні, у низькій або недостатній її ефективності, у відсутності остаточної й узгодженої концепції і напрямків її реформування.

Проблемі оподаткування та податкової системи, податкового і бюджетного регулювання економіки присвячено багато праць і наукових публікацій економістів, у тому числі й відомих. Серед них – Р. Барроу, Ш. Бланкарт, К. Бруннер, Дж. М. Бюкенен, Е. Гансен, Р. Гаррод, У. М. Гассі, Дж. Гікс, Дж. К. Гелбрейт, Е. Домар, К. Еклунд, К. Ерроу, К. Кларк, А. Лаффер, Р. Лукас, Ф. Нойман, Дж. Робінсон, Дж. Е. Стігліц та інші [1; 2; 3; 4].

Якщо ж врахувати, що перехідні або трансформаційні економіки потребують особливого підходу, то згадаймо авторів, що приділяли окрему увагу цьому аспектові питання: В. Андрущенко, Є. Балацького, Л. Бальцеровича, О. Десятнюк, Є. Гайдара, В. Гейця, Ю. Іванова, Я. Корнаї, А. Крисоватого, С. Лушина, Ю. Петрова, Ю. Русакової, Дж. Сакса, А. Соколовської, А. Суторміної, В. Федосова, Н. Фліссака,

Д. Черника, С. Юрія та багатьох інших [2; 5; 6; 7].

Порушуючи питання про те, який тип фіскально-бюджетного регулювання національної економіки є більш прийнятним для нашої країни за сучасних умов, розглянемо теоретично деякі макроекономічні наслідки тієї чи іншої системи та сполучення (комбінацій) окремих елементів (підходів) у реалізації певної бюджетної політики у коротко – і середньостроковому періоді.

Варіант перший: бездефіцитний бюджет за незмінного обсягу державних видатків (рис. 1).

Як видно з рисунку 1, такий варіант досягнення бездефіцитного і незмінного за розміром держбюджету можливий або за стабільної регресивної системи оподаткування, коли найбільший – у процентному виразі – податковий тягар лягатиме на плечі найбільш вразливих верств населення і "слабших" підприємств, або ж – за дискреційної фіскальної політики – періодичного зниження ставок оподаткування внаслідок зростання сукупного доходу (ВВП).

Перше – пасивна податкова політика – викликає сумнів внаслідок явного порушення принципів гуманності і соціальної справедливості в суспільстві, і призведе до значної соціальної напруги; друге – ситуативна політика зниження ставок оподаткування зі зростанням сукупного доходу – має й свій зворотній бік: за умов навіть незалежного від уряду падіння обсягу сукупних доходів і витрат, він вдається до найбезглуздіших, з точки зору макроекономічних наслідків, дій тобто до збільшення кількості податків або ж (та) завищення ставок оподаткування.

Навіть за умов сумлінного справляння податків та їх сплати, така політика призведе – однозначно – до знеохочення підприємницької активності, і як наслідок – до згорання бізнесу. Такі дії уряду можуть посилити кризові явища в економіці, а саме – спричинити стагфляцію: одночасне, бурхливе зростання цін та обвальне падіння виробництва і попиту, що супроводжуватиметься надмірним зростанням

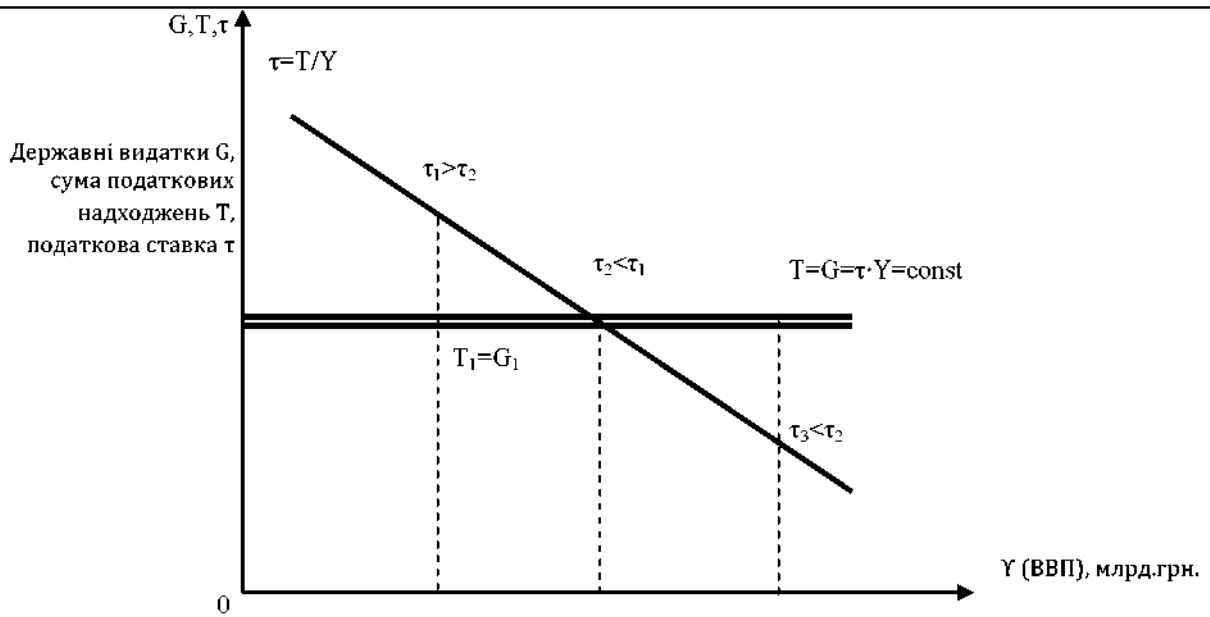

Рис. 1. Зміна ставки оподаткування доходу при мінливому ВВП за незмінного розміру держбюджету

безробіття, зuboжінням населення, спричинятиме соціальну та внутрішньополітичну нестабільність в країні.

З іншого боку, за умов належного (сумлінного) справляння податків і оптимальної структури та чисельності апарату податкової служби, та при зростанні ділової активності, зайнятості і доходів, можливе і зниження ставок оподаткування, скорочення кількості самих податків для стимулювання подальшого економічного зростання і добробуту. У цьому разі податкова база, в цілому, розширюватиметься. Завданням ж уряду є недопущення інфляції попиту, підтримка стабільності національної грошової одиниці – вже суто монетарними (грошово - кредитними) методами та інструментами.

Варіант другий передбачає також завдання щодо

бездефіцитного бюджету, проте за незмінної ставки оподаткування $\tau=T/Y$. Тоді, графік залежності держбюджету від величини (обсягу) ВВП буде виглядати так, як це показано на рисунку 2.

Аналіз другого варіанту, що демонструє графік залежності обсягу бездефіцитного, збалансованого за будь-яких умов, державного бюджету – коли видатки завжди дорівнюють доходам, від об'єктивної зміни розміру рівноважного ВВП – приводить до першого висновку, що така політика є пасивною (тобто вмонтованих автоматичних стабілізаторів) і забезпечується (передбачає) єдиною ставкою оподаткування як для різних суб'єктів господарювання (платників податків), так і для різних обсягів сукупного доходу (ВВП). Іншими словами, це – пропорційне оподаткування доходів [1].

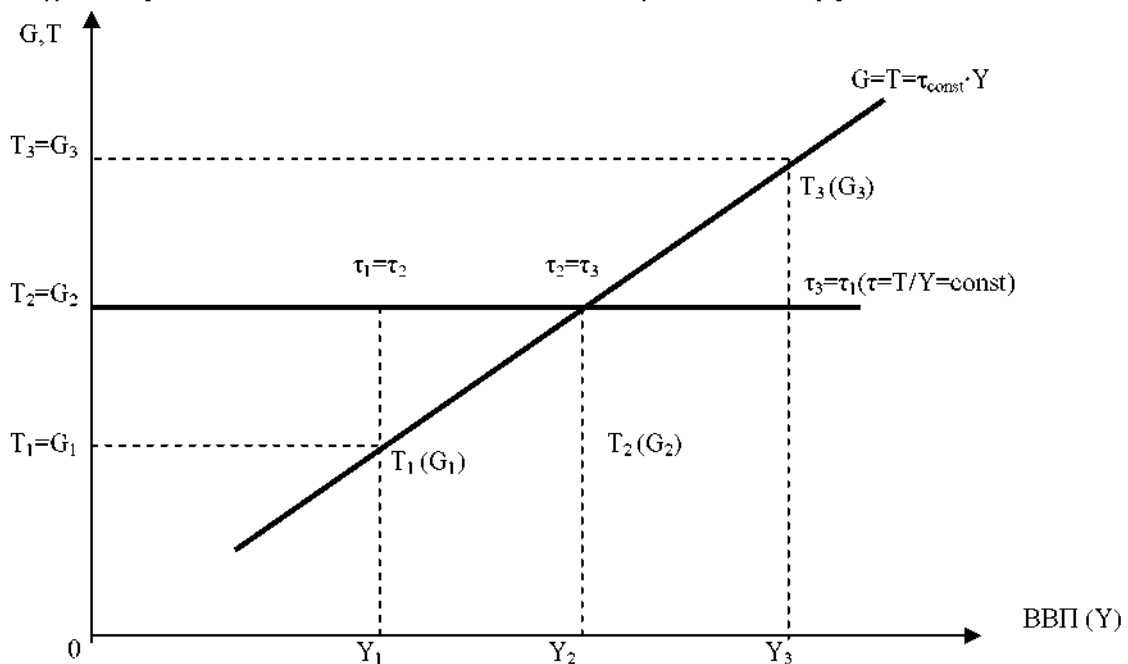

Рис. 2. Залежність обсягу бездефіцитного держбюджету від ВВП за незмінної ставки оподаткування доходу

Друге. Слабкою рисою такої фіскальної системи є необхідність у скороченні державних видатків – внаслідок об'єктивного зменшення суми податкових надходжень, коли з тих чи інших причин ділова активність, сукупні доходи (ВВП), сукупний попит і пропозиція – знижуються.

Справа у тім, що завжди є певний рівень мінімально-необхідних, “автономних” державних витрат (на утримання апарату державного управління, оборону тощо).

Скорочення держапарату чи розміру затрат на його утримання, під час криз, загрожує послабленню держави як інституції, а скорочення соціальних виплат і податкових пільг – та ще й у “скрутний період” економічного спаду і зростання безробіття – загрожує масовим зубожінням, надмірною диференціацією населення за доходами, невдоволенням політикою уряду та соціально-політичними катаклізмами.

Сценарій 3: можливість утворення тимчасових дефіцитів і профіцитів бюджету за мінливого доходу, незмінних держвидатків та незмінної ставки оподаткування доходу, тобто за пропорційного оподаткування.

Наслідки такого сполучення елементів податково-бюджетної системи у динаміці стосовно змінного обсягу реального ВВП (сукупного доходу, що дорівнює сукупному обсягу національного виробництва кінцевих товарів і послуг), розглянуто нами на рисунку 3.

Як бачимо, така система податково-бюджетного регулювання економіки цілком прийнятна для розвинутої циклічної економіки, з відносно стабільними умовами функціонування. Аналогічний випадок (як податково-бюджетна система) розглядається у підручниках з макроекономіки і державного регулювання економіки [1;6].

Скажімо, за умов тимчасового циклічного спаду в економіці, обсяг реальних сукупних доходів суспільства недостатній для наповнення – через нижчі податкові виплати – фіксованого держбюджету; і тоді, враховуючи незмінні видатки з держбюджету, утворюється дефіцит

(видатки з бюджету перевищують його доходи). Проте, при виході з фази депресії (кризи) сукупні доходи знову збільшуються, що дає змогу у даному – другому – періоді наповнити бюджет податковими надходженнями вже у повному обсязі, без дефіциту.

Щоправда, на цій фазі поживалення зберігається дефіцит з минулого періоду – державний борг; і лише третя фаза макроекономічного циклу – піднесення – забезпечує профіцит бюджету, внаслідок того, що обсяг податкових надходжень є більшим за незмінні державні видатки. В цілому ж, за розглянуті три періоди (фази) ділового циклу, держбюджет країни залишається збалансованим: профіцит у третьому періоді компенсує дефіцит у першому.

Сценарій четвертий: мінливий ВВП, бездефіцитний бюджет за регресивної ставки оподаткування, тобто коли τ є спадною функцією від сукупного доходу (рис. 4).

Як видно з рисунка 4, за низького рівня сукупного доходу Y (ВВП), сталий обсяг податкових надходжень можливий за вищої ставки оподаткування, що стримуватиме підприємницьку ініціативу, сукупні витрати і, зрештою, подальше зростання доходу Y .

Теоретично, таке можливе тільки у періоди піднесення, під час циклічних поживалень розвинутої стабільної економіки, для стримування “перегріву” економіки і надзвичайно згубно під час спадів і криз. В даному випадку, тип регулювання тут явно ситуативний (дискреційний) і передбачає активне поточне втручання держави у перерозподіл доходів від найбільш до найбагатших, “ручний” режим регулювання, репресивні вилучальні заходи під час застою (криз) чи погіршення кон'юнктури.

Варіант 5: політика (система) вмонтованих стабілізаторів (пасивне регулювання економіки) у циклічній економіці стабільного типу, за пропорційного оподаткування та мінливих державних видатків (рис. 5).

Як і у сценарії № 3, за незмінної ставки оподаткування, через об'єктивні коливання обсягу сукупного доходу Y – періодично утворюються дефіцити

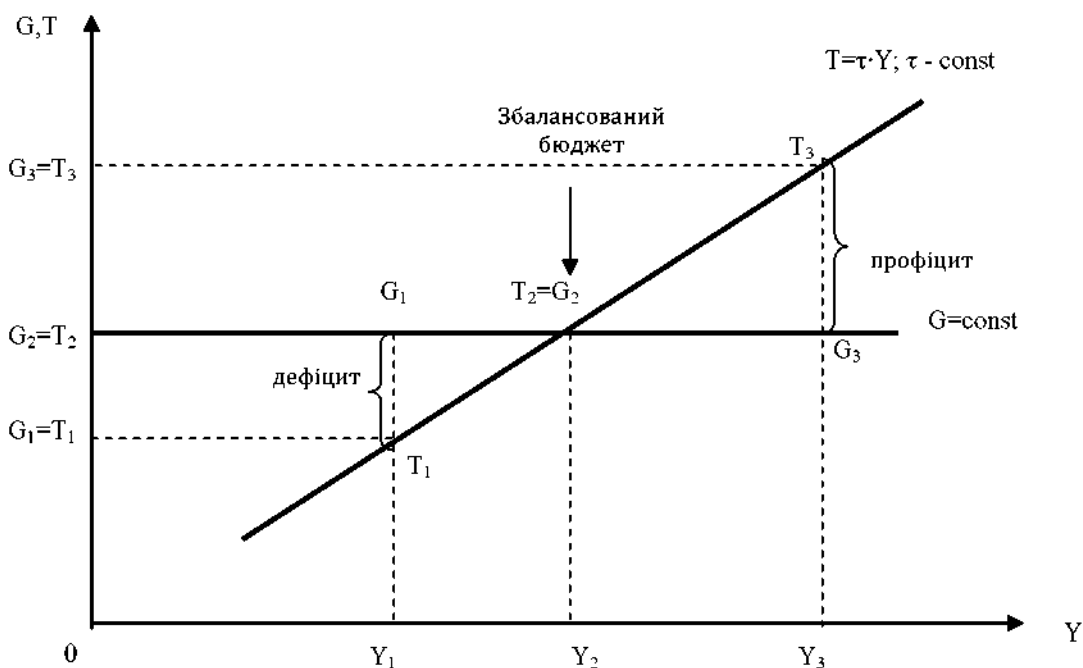

Рис. 3. Утворення дефіцитів і профіцитів бюджету у мінливих ринкових умовах за незмінних держвидатків та ставки оподаткування τ [1;2]

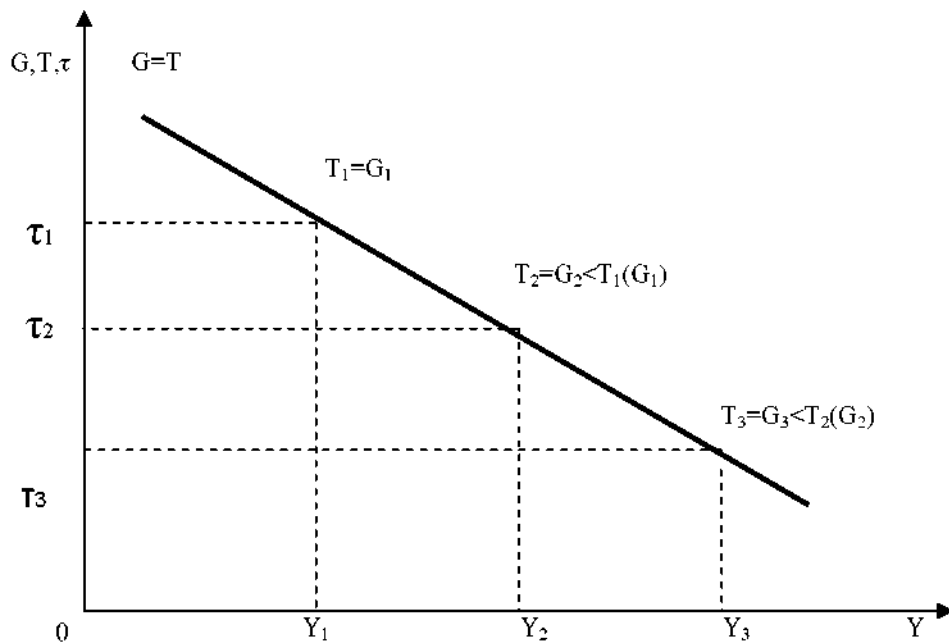

Рис. 4. Розмір бездефіцитного бюджету і ставки оподаткування за мінливого (змінного) ВВП

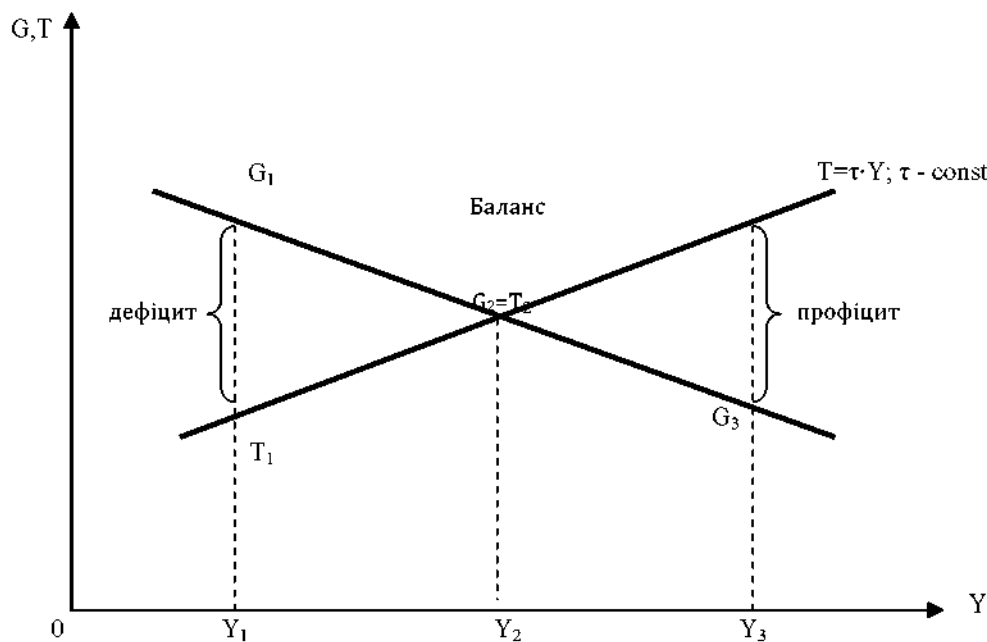

Рис. 5. Утворення дефіцитів, профіцитів та досягнення балансу держбюджету за пропорційного оподаткування, в залежності від сукупного доходу (ВВП)

і профіцити бюджету - під час економічних спадів та піднесень.

Проте, у тривалішому (середньостроковому) періоді зберігається динамічний баланс бюджету, а державні видатки - при сприятливій кон'юктурі - можуть зменшуватись (під час поживлення ділової активності) - через суттєве зниження виплат на допомогу по безробіттю, дотацій збитковим підприємствам, інших державних програм.

Отже, нами розглянуто п'ять варіантів впливу ВВП (сукупного доходу, або ж обсягу національного виробництва) на розмір податкових надходжень до держбюджету (доходи і видатки), а також на ставку оподаткування доходу.

Підсумовуючи дане дослідження можна дійти висновку про те, що оптимальною для сучасної України буде пасивна (стабільна) податково-бюджетна система вмонтованих стабілізаторів, до якої варто перейти у два послідовних етапи:

1) Незмінні державні видатки на першому етапі реформування податково-бюджетної системи з обов'язковою суттєвою реструктуризацією видатків та самого апарату державного управління, поряд із одночасним збільшенням фінансування інфраструктурних і соціальних програм;

2) Зниження податкового тиску (ставок оподаткування, скасування окремих видів податків) на бізнес, з одночасним посиленням контролю й

відповідальності за сплатою податків. – Перехід, при цьому, до заохочувальної, помірно-регресивної системи оподаткування, без одночасного підвищення ставок оподаткування як для малого підприємництва так і для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

З другого боку, ні за яких умов, приріст держвидатків не повинен бути меншим за зростання податкових надходжень до казни, та водночас більшим за приріст самого сукупного доходу. Останнє безумовно спричинить непомірну інфляцію внаслідок незабезпеченості товарною масою додаткових бюджетних видатків.

Дотримуючись зазначених умов (принципів) і відповідно, пропорцій у динаміці змін податкових надходжень, податкових ставок, держвидатків та ВВП доцільним – й вже тоді реально можливим є запровадження стабільної стимулюючої фінансової політики (і системи оподаткування, і бюджетного регулювання) у напрямку зниження ставок оподаткування (та обґрунтованого скасування "неефективних" видів податків) разом зі зниженням непродуктивних і навіть шкідливих (обтяжливих для економіки) адміністративно-управлінських витрат і спрямуванням вивільнених коштів на корисні і перспективні соціально-економічні проекти, інвестиційно-інфраструктурні програми.

Список літератури

1. Панчишин, С. М. Макроекономіка: навч. посібник / С. М. Панчишин. – К.: Либідь, 2001. – 614 с.
2. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення / А. М. Соколовська. – К.: Знання – Пресс, 2004. – 454 с.
3. Бланкарт, Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт ; пер. з нім С. І. Терещенко та О. О. Терещенко; Передмова та наук. ред. В. М. Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.
4. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора / Джозеф Е. Стігліц : Пер. з англ.: А. Олійник, Р. Сільський. – К.: Основи, 1998. – 854 с.
5. Свердан, М. М. Бюджетно-податкові проблеми України / М. М. Свердан // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – Випуск №1. – К.: Видавництво КІБІТ. – 2004. – С.19-20.
6. Мельник, П. Деякі суперечності в розвитку податкової системи та шляхи їх подолання / П. Мельник // Економіка України. – 2001. – № 7. – С. 16-21
7. Амоша, О. До питання про оцінку рівня податків в Україні / О. Амоша, В. Вишневський // Економіка України. – 2002. – № 8. – С.11-19.

РЕЗЮМЕ

Стефанів Ігорь, Галин Богдан

Проблема оптимизации системы налогообложения и фискальной регуляции в Украине

Рассмотрено пять гипотетических моделей национальной фискально-бюджетной системы и последствия влияния объемов ВВП на наполнение госбюджета и на уровень налогообложения, налоговую базу, в целом. Предложено, как оптимальный, стимулирующий тип налогообложения и политику государственных расходов на ближайший период экономического и социального развития страны.

RESUME

Stefaniv Igor, Galyn Bogdan

A problem of optimization of the system of taxation and fiscal adjusting in Ukraine

Five hypothetical models of the national fiscal-budgetary system and consequences of influence of volumes of GDP on filling of the state budget and on the level of taxation, tax base, on the whole are considered. As optimum, stimulating type of taxation and policy of the government spending on the nearest period of economic and social development of country is offered .

Стаття надійшла до редакції 15.04.2011 р.